

צום עשרה בטבת ויום הקדיש הכללי

אסופת תפילות, קטעי קריאה, מקורות לימוד ושירים

כל תחנה היא מכשול אך גם הזדמנות, אם נפעל אולי לא נשנה את המציאות עצמה אך נשנה את יחסנו אליה, נשלוט בעצמנו, נרגיש שאנחנו מנהלים את חייו ולא החיים אותנו ובכך ניתן ערך לחיים. בכל ריב קטן בין הילדים/ות שלנו, בכל גילויי האלימות בחברה, בכל משבר אמון, בכל צרה ומצוקה, ארבעת השלבים הללו מתקיימים ומאפשרים תהליך של חורבן וגאולה.

הרב אופק מאיר

ויהי בשנת התשיעית למלכו, בחדש העשירי בעשור לחדש, בא בכדנאצר מלך-בבל הוא וכל-חילו על-ירושלם, ויתן עליה; ויבנו עליה דיק, סביב ותבא העיר, במצור, עד עשתי עשרה שנה, למלך צדקיהו:

מלכים ב, כה א-ב

ויהי דבר-יהוה אלי בשנה התשיעית, בחדש העשירי, בעשור לחדש, לאמר: בן-אדם, כתב לך את-שם היום, את-עצם היום הזה: סמך מלך-בבל אל-ירושלם, בעצם היום הזה:

יחזקאל לד א-ב

בְּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי אָרְיָה עָלָה בְּחֶמְהָ.
בְּעֶשְׂרֵי לַחֹדֶשׁ בָּנָה עָלַי חוֹמָה
נִגַּשׁ הוּא וְכָל עַמּוֹ לַעֲשׂוֹת בְּעַמִּי נִקְמָה.
וַיַּעֲרֹכוּ אִתָּם מִלְחָמָה:

בְּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי דִלְקַנִּי אוֹיֵב בְּחָרֵב.
בְּעֶשְׂרֵי לַחֹדֶשׁ הִכִּין עָלַי אוֹרֵב.
וְעַל זֹאת אֶקְוֶנוּ וְגִילֵי חָרֵב.
אוֹי לָנוּ כִּי פָנָה הַיּוֹם. כִּי יִנְטוּ צִלְלֵי עָרֵב:

בְּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי זָאֵב עָרְבוֹת עַל עַמִּי נוֹהֵם.
בְּעֶשְׂרֵי לַחֹדֶשׁ טָרַף טָרַף כָּל הַיּוֹצֵא מִהֶם.
נִבְרַח שָׁקֵד עַל עֲרִיָּהֶם:
עֲרִיָּהֶם שָׂרְפוּ בָאֵשׁ בְּרָבוֹת חֲלָאוֹתֵיהֶם.

בְּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי הִחֲזִיקוּ מִגּוֹ וְצָנָה.
בְּעֶשְׂרֵי לַחֹדֶשׁ עָרוּךְ לְמִלְחָמָה עַל קִרְיָה נֶאֱמָנָה.
עַל זֹאת חֲגִרִי שָׁק עֲדָה עֲדִינָה.
גָּזִי נִרְרָה וְשָׂאֵי עַל שְׂפֵיִים קִינָה.

פיוט סליחות וקינה לצום עשרה בטבת

צום עשרה בטבת הוא אחד מארבעת ימי התענית שנקבעו לזכר חורבן בית ראשון וחורבן בית שני (יחד עם תשעה באב, שבעה עשר בתמוז וצום גדליהו החל ב-ג' בתשרי). מבחינה כרונולוגית, צום העשרה בטבת הוא הראשון לצומות, מכיוון שהוא היום בו הוטל המצור הבבלי על ירושלים בשנת 588 לפנה"ס. מצור זה הוביל כעבור שנה ומחצה לחורבנו של הבית הראשון, לנפילתה של מלכות יהודה ולהגליית רוב העם לבבל.

בשנת 1950 קבעה הרבנות הראשית לישראל את עשרה בטבת כיום הקדיש הכללי לזכר קורבנות השואה, שנתיים ימים לפני ההכרזה על יום כ"ז בניסן כיום הזיכרון הממלכתי לשואה ולגבורה על ידי כנסת ישראל. עם קביעתו של יום הזיכרון הממלכתי מצוין יום הקדיש הכללי לזכרם של קורבנות השואה שיום מותם לא נודע.

ביום עשרה בטבת מצוין אף יום הולדתו של המשורר הלאומי חיים נחמן ביאליק, ממבשרי התחייה של התרבות העברית ושיבת ישראל לארצו.

ממצור לתקווה

בתוך הלוח העברי העמוס חגים ומועדים מסתתר לו תהליך מרתק שנראה רחוק ולא רלוונטי לחיינו. תחילתו בצום עשרה בטבת, המשכו בצום יז' בתמוז, שיאו בחורבן בית המקדש בצום ט' באב שממשיך ונותן אותותיו, הדיו וגליו גם לאחר החורבן, ברצח הפוליטי הראשון בהיסטוריה היהודית, בצום גדליהו בג' בתשרי.

תהליך חורבן פוליטי זה יכול ללמד אותנו ולהשליך גם על תהליכי חורבן ותיקון בחיינו האישיים. בכל מחזור חיים אישי, קיבוצי ולאומי ישנם רגעי משבר המתחילים במצור - תחושה של מחנק וחוסר היכולת להסתדר עם הסביבה ועם עצמך, לאחריה תחושה של כניעה - החיים פורצים את חומות ההגנה שלנו ולבסוף החורבן עצמו - תחושה של אובדן שליטה שבעקבותיו באים גם מעשי ייאוש, נקמה והרס עצמי.

תהליך זה מופיע מדי שנה דרך ארבע הצומות לא כדי לייאש ולתסכל אותנו, כי אם על מנת לאפשר לנו "להתאמן" ולחשוב היכן ניתן לעצור ומה ניתן לעשות אחרת בכל אחד מתמרורי האזהרה הללו. תהליך זה מאפשר לשנות כיוון מתחושת המצור והחורבן לחוויית גאולה, אושר ואהבה. עלינו להתאמן שלא להגיע כלל לתחושה של "מצור" אך ישנם אין ספור רגעים בהם נרגיש את המחנק, את העול, את הקושי. אז עלינו לבחון כיצד ניתן למצוא כוחות לצאת ממעגל המצור שבעקבותיו מגיעים לעיתים הניצול, המניפולציה, האלימות והכוחניות. במידה ולא צלחה דרכינו ו"המקדש" הפנימי שלנו חרב, עלינו לאזור כוחות אחרונים ולמצוא את נקודת האור ולהאמין שתמיד יש עוד אפשרות לצאת מחוזקים מכל משבר, כישלון והפסד.

ארבע תחנות בדרך, ארבעה בורות מסוכנים, אך התרבות היהודית מלמדת אותנו שכל בור המלא בנחשים וסכנות יכול להפוך לבאר של מים חיים הנותנים תקווה ומשמעות. בכל אחת מתחנות החורבן מצוי המפתח לשינוי ולתיקון. מבורות מסוכנים אלה ניתן לפעול ולשנות את המציאות של חייו ושל הסובבים אותו.

יזכור לחללי השואה, נצרים אחרונים למשפחותיהם, שאין מי שיאמר אחרי מותם קדיש

יזכר אלהים את נשמות אחינו ואחיותינו נספיי השואה, נצר אחרון, ללא זרע וממשיך למשפחותם ולבית אבתם. אָנָּא יי, בעבור שאנו מתפללים לעלוי נשמותיהם וזכרם, תהיינה נפשותם צרות בצרור החיים תחת כנפי השכינה וינוחו בשלום על פזרי משכבותם. אָרְךָ אל תכסי דמם ויהי העולם פולו הד לזעקתם, במעשינו למען טוב ננציח אותם ונהיה יד ושם לזכרם; ונאמר אמן:

הרב יהורם מזור והרב גלעד קריב

קדיש אנלים

יתגדל ויתקדש שמה רבא. בעלמא די ברא פרועהתה, וימליך מלכותה, בתיכון וביומיכון ובתיי דכל בית ישראל, בעגלא ובזמן קריב ואמרו: אמן. יהא שמה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא:

יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל שמה דקדשא ברין הוא לעלא מן כל ברקתא שירתא, תשבחתא ונחמתא, דאמירו בעלמא. ואמרו: אמן:

יהא שלמא רבא מן שמיא וחיים עלינו ועל כל ישראל. ואמרו: אמן:

עושה שלום במרומי, הוא יעשה שלום עלינו, ועל כל ישראל (ועל כל יושבי תבל) ואמרו: אמן:

חשבון נפש, נחמה ותקווה

בספר זכריה נזכרת שאלתם של השבים מגלות בבל לנביא האם עליהם להתענות בימי הצום לזכר חורבן הבית. תחת לענות על שאלתם משמיע הנביא את דברי על דמותה הראויה של החברה הנבנית מחדש בארץ יהודה, תוך אזכור הצומות, ובהם גם "צום העשירי" – הצום החלל בחודש טבת, העשירי למניין החודשים מניסן.

ויהי דבר-יהוה צבאות, אלי לאמר: אָמֹר אֵל-כָּל-עַם הָאָרֶץ וְאֵל-הַכֹּהֲנִים לֵאמֹר: כִּי-צַמְתֶּם וְסָפֹד בְּחַמִּישֵׁי וּבִשְׂבִיעֵי, וְזֶה שְׂבָעִים שָׁנָה הַצּוּם צַמְתִּי אָנִי?! וְכִי תֹאכְלוּ, וְכִי תִשְׁתּוּ, הֲלוֹא אַתֶּם הָאֹכְלִים, וְאַתֶּם הַשְּׂתִים: ...

אלה הדברים אשר תעשו: דברו אמת, איש את-רעהו, אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם ואיש את רעת רעהו

איכה נקוננו על-בית-המקדש, איך נבכה עצים ואבנים, אָנִינוּ תִצְלַנָּה מִזַּעַק חֲדָשׁ: קול רבבות אלפי השרופים.

שקול חרבן שלישי מעמנו כנגד אבדן שני מקדשיו, ומה-יתן משכן אלהינו, ואין עוד העם לבוא שעריו.

איכה נספר פרעות האויב, ואיך נתאר מוראות-מלחמה, האם לא-קדם החרבן שבלב, אכל מבפנים את-בשר האמה?

שקול החרבן הקים בהוזה כנגד כל-כשלונות העבר. כיצד זה לבית חדש נקוה לעם יהוה, שטרם חזר.

הלילה נבכה על-בית-ישראל, על-הרס העם ברוח גוי, על-אל המסתיר, עולם הסובל, וכל-ההולך מפאן ללא שוב.

פרופ' זאב פלק

יתגדל. אשוויץ. ויתקדש. מיידאנק. שמה רבה. טרבלינקה. אמן. בוכנוולאד.

יתגדל. מאוטהאוזן. ויתקדש. בלזן, שמה רבא. סוביבור. אמן. חלמנו.

יתגדל. פונאריו. ויתקדש. טרזינשטט. שמה רבא. ורשה. אמן. וילנה.

יתגדל. סקארז'יסקי. ויתקדש. ברגן-בלזן. שמה רבא. יאנוב. אמן. דורה.

יתגדל. נויאנגאמה. ויתקדש. פוסטקוב. שמה רבא. אמן.

אנדרה שוורץ-בארט

קן לציפור
בין העצים,
ובקן לה,
שלוש ביצים.

ובכל ביצה -
הס, פן תעיר! -
ישן לו
אפרוח, אפרוח זעיר.

-

נד, נד, נד,
רד, עלה, עלה ורד!

מה למעלה? מה למטה?
רק אני, אני ואתה.

נד, נד...
שנינו שקולים במאזניים
בין הארץ לשמיים.

על הקדיש

במכתבה של הנרייטה סאלד, משנת 1916, לידידה חיים פרץ, בו היא דוחה את הצעתו כי יאמר תחתה את הקדיש על אמה, מציגה סאלד, אם עליית הנוער, את העמדה לפיה על נשים לומר את הקדיש על יקיריהן, בצד הצגת הסבר משמעותי ומרגש על משמעות אמירת הקדיש.

"אני יודעת היטב ומכירה מה שאתה אומר על המנהג היהודי (שבדרך כלל קדיש נאמר על ידי בנים זכרים או על ידי גבר אחר-לא במקור), והמנהג היהודי יקר מאד וקדוש בעיני. ברם אינני יכולה לבקש ממך לומר קדיש בעד אמי. פירוש הקדיש בשבילי הוא שהקרוב שנשאר בחיים מביע את רצונו וכוונתו בפרהסיא ובאופן בולט לקבל על עצמו היחס לקהילה היהודית שהיה להורה שלו, וששוללת הקבלה לא תינתק מדור לדור, כאשר כל דור מוסיף את החוליה שלו. אתה יכול לעשות כך לדורות של משפחתך. אני חייבת לעשות כך לדורות של משפחתי.

... לאמי היו שמונה בנות ואף לא בן אחד ... כשאבי נפטר, לא הרשתה אמי לאחרים למלא את מקום בנותיה באמירת הקדיש ולכן אני בטוחה שאני מקיימת את רצונה כשאני מסרבת להצעתך".

אל-תחשבו בלבבכם, ושבעת שקר אל-תאָהבו: כי את כל אלה אשר שנאתי, נאם-יהוה: ויהי דבר יהוה צבאות אלי לאמר: כה-אמר יהוה צבאות, צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית-יהודה לששון ולשמחה ולמֵעֵדִים טובים; והאמת והשלום אָהבו.

בשעה שצום עשרה בטבת הוא יום התענית היחיד היכול לחול בערב שבת, הרי שסידורו של הלוח העברי מונע מתאריך זה לחול ביום השבת. לפיכך הדין הקובע כי יש לדחות תעניות ציבור החלות בשבת אינו נוגע לצום זה. למרות זאת, בחיבור ההלכתי "ספר אבודרהם" מופיעה הקביעה כי אם היה חל צום העשרה בטבת ביום שבת, לא היה מקום לדחותו למחרת היום. בעל החיבור סמך קביעה זו על דבריו של הנביא יחזקאל ביחס לצום - "בעצם היום הזה". למרות קביעתו של מרן יוסף קארו בחיבורו בית יוסף, כי אין הוא יודע מה מקור פסיקתו של בעל "ספר האבודרהם", עסקו בעלי הלכה ומוסר רבים במשמעות פסיקה תאורתית זו. אחדים מהם הציעו כי בשל העובדה שצום עשרה בטבת מסמל את תחילת תהליך החורבן הוא מסמל גם את היכולת לעצור את התהליך לפני נקודת ה"אל חזור", ולפיכך אין זה ראוי לדחות מיום השבת, כמעין בחינת "פיקוח נפש".

בנבואת זכריה על ימות הצום נכללים גם פסוקי הנחמה הבאים:

"כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת: עַד יֵשְׁבוּ זִקְנִים וְזִקְנוֹת בְּרַחֲבוֹת יְרוּשָׁלַם וְאִישׁ מִשְׁעַנְתּוֹ בְּיָדוֹ מִרְב יָמִים. וְרַחֲבוֹת הָעִיר יִמְלְאוּ יְלָדִים וְיִלְדוֹת מִשְׁחָקִים בְּרַחֲבֹתֶיהָ".

...

שירי הילדים הרבים שחבר המשורר הלאומי חיים נחמן ביאליק, שנולד ביום י' בטבת, הם מהסמלים היפים ושובי הנפש של תחיית התרבות העברית.

רוץ בן סוסי,
רוץ ודהר!
רוץ בביקעה,
טוס בהר!

רוצה, טוסה,
יום וליל -
פרש אני
ובן חיל!

קדיש

יתגדל שם האָדָם
יתעלה פעל-חַייו יתברך בזכרוֹנֵנוּ
על צָרוֹר מַעֲלָלָיו בַּיָּמֵי חַלְדּוֹ
ועל המַעַשׂ שֶׁלֹּא הִסְפִּיק לְהַשְׁלִימוֹ.
על החֲלוּמוֹת שֶׁנִּטְווּ - וְנִמּוּגוֹ
ועל סְגָלוֹת-יָקָר וְאַף חֲלָשׁוֹת-אַנוּשׁ
שֶׁנִּגְזְזוּ מִבַּעַד לַדִּיק הַעֲרָפְלִי שֶׁל הַזְּמַן.

יִזְהִיר זְכַר הָאָדָם וְהַדֵּי-חַייו כְּזֹהֵר הַרְקִיעַ בְּלַבְנוֹ
וְשִׁמּוֹ לִפְנֵי שָׁמַשׁ יָנוֹן.
כִּי מוֹתֵר הָאָדָם הוּא הַזְּכָרוֹן מַעֲבֵר לְמַחִיצוֹת הַזְּמַן.
לֹא בַחֲשׂוֹן שִׁמּוֹ יִכְסֶּה.
צוֹ הַמְּשׁוֹן הַחַיִּים יִצְמִיחַ פְּרָקוֹ לְכַאֲבֵנוּ הַמְּשֻׁקָּע.
הַזְּמַן בְּמַהֲלָכוֹ יִרְחֵם.
וְנִנְצֹר אֶת כָּל פְּרִי-חַייו לְיָמִים רַבִּים.
יתגדל וְיִשְׁתַּבַּח!

שלום סמיד

התנועה הרפורמית
יהדות מתקדמת בישראל
www.reform.org.il